

O přátelství T. G. Masaryka a V. Strouhala podle jejich korespondence

*Evžen Strouhal, Praha**

Na loňský rok připadlo 150. výročí narození dvou výrazných postav období české národní emancipace, Tomáše Garrigue Masaryka a Vincence (Čeňka) Strouhala.

Co spojilo tyto osobnosti, svou profesní odborností tak vzdálené? Jeden z nich významný filozof, politik, obnovitel naší státnosti, první prezident Československa. Druhý přírodovědec, experimentální fyzik, objevitel řady fyzikálních jevů a budovatel fyzikálního ústavu české univerzity. Lidé z různých světů, odlišných zájmů a snad i jiného způsobu myšlení. Proč si je chceme připomenout dohromady?

Měli ti dva něco společného? Bylo to především blízké datum narození: Masaryka 7. března 1850, Strouhala 10. dubna 1850. Oba pocházeli z prostých venkovských rodin - Masaryk byl synem panského kočího z Hodonína, Strouhal chalupníka ze Seče v Železných horách - byli však svým duchem a jednáním šlechtici. Oba vynikli již v mládí díky svému nadání a pili - každý z nich ve svém oboru - v německy hovořícím prostředí: Masaryk ve Vídni, Strouhal ve Würzburgu. Odtud jejich vědecké úspěchy pronikaly dále do světa. Přitom zůstali přesvědčenými Čechy, kteří chtěli pracovat k prospěchu svého národa v rámci rakouské říše.

Proto ochotně přijali pozvání, aby zaujali významná místa na české univerzitě v Praze, založené císařským rozhodnutím o rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity z 11. dubna 1881. Strouhal, habilitovaný ve Würzburgu, byl ihned jmenován řádným profesorem. Masaryk, docent filozofie Vídeňské univerzity, byl povolán za mimořádného profesora pražské české univerzity. S nadšením zakladatelů se oba pustili do práce - výuky, organizování seminářů a praktik, vytváření české odborné terminologie, Strouhal navíc do vybavování skromného pracoviště na druhém nádvoří Klementina potřebnými fyzikálními přístroji. Oba působili na téže škole, filozofické fakultě české univerzity, tehdy sídlící v Klementinu, kde se často úředně stýkali.

Jejich společným zájmem byla touha pomoci vymanit náš národ ze staleté dřimoty k aktivnímu životu, z nevědomosti k osvojení si základů moderního myšlení a vědeckých poznatků. Český jazyk se snažili povznést na nástroj k vyjadřování nejjemnějších odstínů filozofických názorů i odborných fyzikálních jevů. Už tehdy šlo o to, aby se náš národ stal rovnocenným partnerem vyspělým národům Evropy!

Při tomto úsilí již záhy mezi nimi proskočila jiskra vzájemných sympatií. Začali se stýkat i v mimopracovní době. Profesoři české univerzity se scházeli v hotelu De Saxe v Hyberské ulici, kam chodil Masaryk i Strouhal se svým nejbližším přítelem astronomem a teoretickým fyzikem Augustinem Seydlerem. Současně se sblížily i jejich rodiny, které se občas vzájemně navštěvovaly. V zachované korespondenci nechybí skoro nikdy pozdrav jedné z obou manželek.

Podle svědectví profesora dermatologie Vítězslava Janovského jejich přátelství ovlivnilo i skutečnost, že se Masaryk se Strouhalem stali přirozenou hlavou skupiny mladých profesorů. Na univerzitě získali převahu sympatizantů a s jejich podporou fakticky rozhodovali o významných rozhodnutích včetně volby rektora. V roce 1886 podpořil Strouhal s dalšími šesti členy

* Prof. MUDr. PhDr. EVŽEN STROUHAL, DrSc. (1931), vědecký pracovník Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK. V současné době se zabývá paleopatologií, historií staroegyptské medicíny a identifikací pozůstatků historických osobností starého Egypta.

profesorského sboru filozofické fakulty iniciativní návrh na jmenování Masaryka řádným profesorem. Na schůzi sboru však hlasování o návrhu skončilo nerozhodně. V důsledku pozdějších událostí musel Masaryk na jmenování čekat dalších 11 let, až do 1. ledna 1897.

První kritické období prožil Masaryk po své přednášce z praktické filozofie 2. prosince 1889, v níž přiřadil Mistra Jana Husa k Sokratovi a Ježíši jako velkým mravním příkladům lidských dějin. Přítomní studenti ho za to odměnili bouřlivým potleskem.

Zpráva o této "provokaci" však vyvolala odpor Masarykových ideových odpůrců. Z rozhodnutí akademického senátu filozofické fakulty bylo 21. února 1890 zahájeno proti Masarykovi disciplinární řízení. Toho chtěli ti, kdo s nevolí sledovali jeho učitelské, vědecké a politické působení, využít k jeho odstranění z univerzity.

Naštěstí byl členem senátu i tehdejší proděkan filozofické fakulty Vincenc Strouhal. Ten vynikal skvělými diplomatickými schopnostmi. Podle formulace Zdeňka Nejedlého v jeho nedokončené monografii T. G. Masaryk "uměl znamenitě jednat a vyjednávat", ne však pomocí zákulisních pletich. „Strouhal... byl velmi přímý muž, nikdy nic neobcházal, vždy šel rovně“. Dokazuje to mj. i text dopisu z archivu Ústavu T. G. M., který zaslal Strouhal Masarykovi 31. března 1890. V něm mu vyjádřil svou plnou podporu, nezakrýval však vážnost situace a odvážil se přesvědčit ho vlídnými, leč důraznými slovy o taktické nutnosti stáhnout se načas z politického života do ústraní jeho vědecké pracovny:

„M.p. k.! [Milý pane kolego!]

Podnikl jsem kroky, jež jsem Vám slíbil a jež budou dojistá vydatnými; dojistá podniknu ještě jiné. Píši Vám to abych upokojil Vás jakož i zejména milou Vaši choť. Zároveň však varuji, ba prosím Vás, co nejdůrazněji, ne-exponujte se v ničem - držte se úplně v rezervě a omezte se jen na činnost vědeckou - nezapomínejte, že se číhá na každé Vaše slovo, na každý Váš čin - že jste obklopen mnohými, již denunziace se nikterak neštítí - nyní po přerušení vyjednávání v příčině součinnosti realistů se Staročechy bude se na Vás sočiti ještě více - a z Vídně vane vítr mrazivý - viz Stud. listy - srovnajte dopis Jagičův - Albertův - a j. a k tomu formulaci jistého pana kollegy, jenž pravil: »u nás nebude klidu, dokud M. nepřijde pryč« - srovnajte jak se z Vašich slovo Husovi dala učiniti »grande affaire« atd. atd. - Každým neprozřetelným slovem nebo činem uškodil byste sobě - ale nejen to, nýbrž též svým přátelům, jichž posice se pak tím stává nesmírně nesnadnou.

V ministerstvu jste byl pojmenován co »enfant terrible« české university - »discite moniti«! [poučte se z napomenutí!]. Odpusťte toto malé »kázání« - jest to dozajista mé poslední.

S pozdravem V. Str.

Vaši milé choti prosím vyříd'te mé nejuctivější poručení.“

Masaryk reagoval okamžitou odpovědí, datovanou 1. 4. 1890. Tu zachránil ze Strouhalovy pozůstalosti jeho syn, můj otec, chirurg MUDr. Eugen Strouhal. Během okupace, kdy hrozila po zatčení jeho švagra prohlídka našeho bytu, tento dopis pečlivě ukryl. Stojí rovněž za ocitování:

„V. p. k. [Vážený pane kolego], *gratias za Vaše starosti o mně a za kroky, které Jste mně k vůli podnikl ...*

Didici monitus [poučil jsem se napomenutý] - nepracuji vlastně nic než vědecky. Ale rače uvážiti, že právě nemajícím nic jiného, i tato činnost vadí, - jak jinak by mne táhali za přednášky? Pravda je, že jsem měl být pozornější, slibuji Vám, že se stane všecko, jak jen možné v posici mé. Oč teď se opírají, jsou »hříchy« starší, - nedám jim zbraně nové žádné. Ovšem nemohu zapíratí své vědecké přesvědčení a přesvědčení politické; avšak toho nikdo nežádá - dojistá ne ministerstvo -, ač

možu a chci býti teď v rezervě a v ústraní. Do politiky činně nikdy jsem nechte! a nechci.

V jednání se starými [Staročechy] chtěl jsem pracovati žurnálně, jak víte, toť všecko, - ovšem dost!

Nemohu za to, že se mi pořád připisuje všecko, co se stane pánům některým proti srsti; avšak nezprošťuje to pozornosti, - dám si tedy pozor na každé slovo ...

Z Vídně dostal jsem zprávu, že tam nestane se proti mně nic, - arci bylo lze očekávati, že prostý byrokratism chrání mne do značné míry před denunciacemi. Ale pro to vím přece, že pomoc Vaše a přátel jiných je a bude potřebná a ujišťuji Vás, že si velmi cením zejména Vaší intervence, - jeť mi milým svěděctvím, že se u nás poměry změní v lepší a bude mi pobídkou, jednati jak Písmo žádá, svazujíc holubici a hada v tu potvoru, kterou teď Cechové mají býti více než kdokoli ...

Od ženy mé uctivý a srdečný pozdrav Vaší ct. rodině!
Váš Masaryk.“

Reprodukce první stránky dopisu Strouhala
Masarykovi z 31. března 1890.

1890. 31/III

Věctný pane Masaryk!

Podnikl jsem kroky, jež jsem Vám
slíbil a jež budu spíše vyřizovati;
dávám podniknu ještě jiní. Při Vám
to bych upotřebil Vaš jehrad;
nejména mluví Vaši slov. Zároveň
vím vazují, ba prosím Vás, co
nejdříve, ne-exponujte a
ničím - deť a úplně v rezervě
a omezt se jen na zinnost úročku -
nezapomínejte, že a Etka! na Paříži
Vaše slovo, na Paříži Vaš čin -
že je to obklopen mnohými, jež
denunciaci a nikkent nechtě! -

O Strouhalově vyjednávání se členy senátu a dalšími univerzitními činiteli, které lze logicky předpokládat již vzhledem k dlouhé době, po kterou řízení probíhalo, nemáme bohužel přímé doklady. (Nezachoval se jeho notes z období 1. 3. 1889 - 14. 12. 1890). Rozhodující zasedání akademického senátu FF bylo svoláno teprve o prázdninách, 18. července 1890. Členové senátu se rozdělili na čtyřčlennou menšinu právníků, která Masaryka obvinila ve smyslu stížností na něho podaných a prosazovala jeho bezpodmínečné odvolání z univerzity, a šestičlennou většinu filozofů a lékařů, do níž patřil přirozeně i Strouhal. Ta přijala v plném rozsahu Masarykovu obhajobu, i když nevyzněla příliš přesvědčivě, a souhlasila s kompromisem, aby mu byla udělena důtka „za opominutí povinností“ .

Výsledek řízení komentuje výstižně JUDr. Josef Kaizl: „Jeho [Masarykovo] vyproštění je zásluhou Strouhalovou, jež s bezpříkladnou přátelskou oddaností a obětavostí neděle a neděle věci

té věnoval a žádného namáhání, žádného rozčilení se neštít. To je kabinetní kousek šlechtnosti“.

K tomu dodává Jaroslav Opat: „[Strouhal]... byl také s profesorem Jirušem [lékařem, botanikem a farmakologem] hlavním autorem návrhů, na jejichž podkladě senát vzpomenuť rozhodnutí přijal.“

Rovněž Zdeněk Nejedlý ocenil zásluhy Strouhala, „*který... si věděl rady i v situaci nejspletitější a nejchoulostivější. A jak to bylo důležité, uvidíme právě na Masarykovi. Jen Strouhalovo umění to bylo, které Masaryka zachránilo - před odstraněním z university“.*

Na Masarykovo blahopřání k novému roku 1891 reagoval Strouhal obratem 2. ledna dopisem, zachovaným v archivu Ústavu T. G. M.:

„M.p.k.! [Milý pane kolego!] Byl jsem lístkem Vaším velice potěšen – neboť jsem předtím slyšel poplašné zvěsti o povážlivém onemocnění Vašeho Jeníka [tj. mladičkého Jana Masaryka] - jsem tomu velice rád, že stav jeho se polepšil. Novoroční překvapení, jež se mne týče - a nás všech - dal jsem Vám vzkázati kolegou K., Co jste tomu říkal? Chcete-li, aby Nár. Listy měly prioritu v uveřejnění zprávy té, nemám nic proti tomu - t.j. ponechávám to Vám míniteli že by se jim to mělo dáti dříve tajemství to není konečně žádné; podotýkám to proto, pon. [poněvadž] jsme s koll. K. o této otázce mluvili.

Vyříd'te prosím rozmilé choti Vaší mé poručení a pozdrav mé ženy zvlášt', Váš Str.“

Co bylo tím novoročním překvapením? Muselo to být něco významného, protože si Strouhal téhož dne podle zápisků v notesu objednal "uniformu" u firmy Rytíř a poznamenal pozvání k audienci k J. Excelenci panu místodržitelovi hraběti Františku Thunovi z Hohensteinu. K přijetí došlo nazítří 3. ledna 1891 a Strouhal si z něho pečlivě zapsal řadu mu uložených úkolů, týkajících se výuky, zkoušek, vysvědčení a chystaného kongresu studentů.

Při probírání zpráv v lednových číslech Národních Listů se mi nepodařilo najít žádnou, která by se Strouhala týkala. Naproti tomu přinesl Hlas Národa v 5. čísle z 5. ledna 1891 tuto noticku: „*Osobní. Pan prof. dr. V. Strouhal jmenován byl na místě p. vládního rady prof. dra. V. V. Tomka řiditelem zkušební komise české pro učitelství na gymnasiích a školách reálných“.* Tuto záslužnou činnost, která v době tehdejšího bouřlivého rozvoje českého školství znamenala zkoušet až tisíc adeptů ročně, vykonával po mnoho let k plné spokojenosti vídeňského ministerstva kultu a vyučování.

Během dalších dvaceti let intenzita vzájemných styků obou přátel ochabla. Masaryk se stále více dostával do víru politiky, Strouhal se plně soustředil na prosazení svého projektu výstavby nové budovy fyzikálního ústavu na Karlově. Novostavba byla dokončena v r. 1907 a slavnostně otevřena jeho první přednáškou 13. ledna 1908. Díky promyšlenému řešení interiéru slouží budova svému účelu podnes. Ve velké posluchárně, která od roku 1997 nese po zásluze Strouhalovo jméno, dosud stojí jím navržené fyzikální přístroje a od roku 1998 se v ní každoročně v lednu konají „Strouhalovské přednášky“ soudobých významných fyziků na aktuální témata oboru.

Změněnou situaci mezi oběma přáteli vystihuje a dosavadní vzájemnou spolupráci připomíná další Strouhalův dopis Masarykovi z 24. června 1911 z Archivu ústavu TGM, z něhož cituji první polovinu:

„Vysoce ctěný p. kollego!

Děkuji Vám srdečně za milý Váš dopis a vldná slova uznání, jež ve mně vzbudila upomínky na doby dávno minulé, kdy jsme byli mladí a bojovali společně. Je mi líto, že z dob těch ještě Vám osten v srdci zbyl - ač to chápu. Vím, že jste byl tehdá velkomyslným a přejal na sebe účty jiných.

*Ale toho odcizení lituji stále ... –
S upřímným pozdravem Váš Str.“*

Veřejnou schůzí Jednoty českých matematiků a fyziků byly 2. května 1920 oslaveny Strouhalovy 70. narozeniny. O tři dny později mu napsal tehdy již prezident Republiky Československé:

"Milý pane kolego! Lituji, že pro neodkladné záležitosti jsem se nemohl zúčastniti Vaší oslavy 70. narozenin. Vzpomínám na naše akademické styky a na Vaše cenné rady a pomoc v nesnadných situacích vždy s vděčností. Vám oddaný T. G. Masaryk." (Text za války ztraceného dopisu se zachoval pouze v opisu MUDr. Eugena Strouhala, mého otce.)

Strouhal Masarykovi odpověděl 9. května 1920 dopisem, v němž bilancuje jejich vzájemný vztah ve světle nových politických poměrů (Archiv Ústavu TGM):

„Milý náš pane presidente!

Ráčil Jste způsobem přelaskavým vzpomenout mých LXX narozenin. Způsobil Jste tím mně i rodině mé radost velikou. Přijmětež můj dík nejsrdečnější. Oživují se staré sympathie, jež nás poutaly v dobách, kdy jsme současně nastoupili na českou universitu a na ní tak dlouhá léta spolu působili. Jsem šťasten, že jsem se dožil situace nynější, a že mohu Vám i nám na vzájem přáti dlouhého, ničím nezkaleného působení.

Vlastnoruční Váš dopis bude rodině mé památkou nad jiné milou a cennou.

Přijmětež výraz mé hluboké úcty a přátelské oddanosti

Váš Strouhal“

Přítelovo přání se vrchovatě naplnilo v případě Masaryka, který ještě dlouho působil v prezidentské funkci a po dvou letech na odpočinku zemřel ve věku 87 a půl roku 14. září 1937. Naproti tomu Strouhalovi život zkrátila chyba narkotizéra při jinak úspěšné operaci prostaty jako 72letému 23. ledna 1922.

Tečkou za vzájemným přátelstvím je dopis, který obdržela Strouhalova choť Eugenie den po skonu svého manžela:

„Milostivá Paní, dověděl jsem se o odchodu přítele Strouhala právě v okamžiku, kdy jsem mu chtěl učinit slíbenou návštěvu; prosím přijměte, pro sebe a celou ctěnou rodinu, výraz mé srdečné sympathie. Vzpomínám a vždy budu vzpomínat na naše akademické a přátelské styky s vděčností.

Vám oddaný T. G. Masaryk.“

Literatura

- [1] HEIDLER, J.: *Příspěvky k Listáři dra. F. L. Riegera, II.* Praha 1926, s. 248.
- [2] KAIZL, J.: *Z mého života, II. Od habilitace až ke vstupu do národní strany svobodomyšlné 1890.* Praha 1911, s. 592-593.
- [3] NEJEDLÝ, Z.: *T. G. Masaryk, IV. První výboje.* Praha 1937, s. 44-45.
- [4] OPAT, J.: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893.* Praha 1990, s. 244-246..
- [5] STROUHAL, E.: *Život a dílo profesora dr. Čenka Strouhala.* Pokroky matematiky, fyziky a astronomie 2 (1997), s. 57-73.
- [6] Hlas Národa, č. 5 z 5.1. 1891, s. 2.
- [7] Archiv Ústavu T. G. Masaryka (Fond TGM, KOR I a II: citované dopisy).
- [8] Archiv autora článku (citované dopisy a Strouhalův notes č. 4, 15.12.1890 - 30.4.1891).